

Качмар О. Ю.,
Закарпатський державний університет, м. Ужгород

СУЧАСНІ НАПРЯМИ Й МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ "MANAGEMENT"

У статті розглядаються сучасні напрями й методи дослідження концепту "management" в американській лінгвокультурі. Проаналізовано основні підходи до вивчення його структури та змісту. Робиться висновок про те, що запропонований комплексний аналіз дає змогу отримати відносно достовірне уявлення про сутність, яка стоїть за досліджуваним концептом.

Ключові слова: концепт, лінгвокультурний, лінгвокогнітивний, концептуальний аналіз, структура.

В статье рассматриваются современные направления и методы исследования концепта "management" в американской лингвокультуре. Проанализированы основные подходы к изучению его структуры и содержания. Делается вывод о том, что представленный комплексный анализ дает возможность получить относительно достоверное представление о сущности, стоящей за исследуемым концептом.

Ключевые слова: концепт, лингвокультурный, лингвокогнитивный, концептуальный анализ, структура.

The article deals with the modern trends and methods of investigation of the concept "management" in American linguoculture. The main approaches (linguocultural and linguocognitive) to its structure and content are analyzed in it. Conclusion is made, that complex analysis gives the possibility of having a relatively reliable idea about the essence underlying the concept under study.

Key words: concept, linguocultural, linguocognitive, conceptual analysis, structure.

У центрі уваги сучасних лінгвістичних досліджень перебуває вербальний образ світу, сформований у свідомості носіїв певної мови, а культурологічна орієнтація стає провідним напрямом праць із когнітивної семантики [13, с. 21]. Ідеї щодо вивчення лінгвокультурології у плані її взаємозв'язків із такими сутностями, як менталітет, міфологія, звичаї, повір'я і традиції носіїв мови є надзвичайно важливими і знаходять утілення в таких лінгвоментальних феноменах, як концепт і концептосфера, осмисленню яких присвячено праці цілої низки вчених [1; 2; 3; 8; 9; 12; 13; 18; 20; 21]. За останні роки помітно зріс обсяг концептуальних досліджень як у лінгвокультурологічному [1; 2; 3; 8; 9; 12; 13; 18; 20], так і лінгвокогнітивному напрямках [7; 10; 11; 14; 16; 17; 21], першочергове завдання яких – привернути увагу дослідників до обґрунтування необхідності вдосконалення шляхів і методів їх проведення [15, с. 4]. Якщо загальні принципи концептуального аналізу вже сформульовано у зазначених вище працях, то конкретні методики дослідження фактичного матеріалу певного концепту ще потребують детального вивчення. Саме факт відсутності чітко визначених методів та прийомів виявлення й опису конкретних концептів, до яких належить і "management", зумовлює **актуальність** дослідження, якому присвячена стаття.

Концепт "management" в американській лінгвокультурі – це соціально маркований вербалізований смисл, характерний для управлінської сфери спілкування, що чітко регламентує дотримання умов субординації та виконавчої дисципліни. Ставлення до управлінської діяльності та організації трудових взаємин є однією з найважливіших характеристик буття, що знаходить множинне й варіативне відображення в мові та культурі; однак вони дотепер ще не знайшли адекватного висвітлення на сторінках ні вітчизняної, ні зарубіжної лінгвістичної літератури.

Мета статті – описати основні напрями й методи дослідження концепту "management" в американській лінгвокультурі. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) розглянути лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний підходи до дослідження концептів;
- 2) описати основні дослідницькі прийоми у межах зазначених підходів;
- 3) визначити методику аналізу концепту "management" для виявлення його сутнісних характеристик.

Аналіз концепту – це спеціальні дослідницькі процедури тлумачення значення його імені та наближених до нього позначень [9, с. 92]. У межах нашого концептуального дослідження особливої уваги заслуговують такі підходи:

- **Лінгвокультурологічний підхід** [1; 2; 3; 8; 9; 12; 13; 18; 20] зосереджений на уявленні про концепт як компонент національної концептосфери, основну одиницю ментальності, світоспоглядання у категоріях і формах рідної мови. До методів лінгвокультурології традиційно відносять усю сукупність аналітичних прийомів, операцій та процедур, що використовуються під час аналізу взаємозв'язку мови та культури. Ці методи поділяються на лінгвістичні, культурологічні та соціологічні.

Одним із поширених методів лінгвокультурології є такий тип аналізу концепту, який уможливує не тільки дешифрування імпліцитних культурних кодів та уявлень про світ, що міститься у мові, а й дослідження різноманітних способів їх вираження у лінгвальних структурах. Свідомість не просто дублює за допомогою мовних засобів відображувану реальність, а виділяє у ній важливі для суб'єкта ознаки й властивості, конституюючи їх у реальні узагальнені моделі дійсності [19, с. 249]. Зазначений тип концептуального аналізу передбачає вивчення смислової структури й прагматики окремого слова, що розглядається як культурне явище з власною етимологією. Для створення лінгвокультурологічного портрету слова необхідно не тільки описати історію його вживання та інтерпретації. Зіставлення етимологічного значення, семантики і прагматики слова повинно розкрити глибинні процеси, що відбуваються всередині нього; з іншого боку, зіставлення "розкритого" механізму породження слова з реальними значеннями і тлумаченнями надає змогу простежити особливості мислення, світовідчуття людини, особливості формування й розвитку культури [4, с. 214]. Звідси випливає, що лінгвокультурологічний аналіз концепту включає структуруацію, схематизацію та культурологічний опис його складових елементів.

Оскільки концепт не виникає безпосередньо зі значення слова, а є результатом зіткнення словникового значен-

ня з особистим і суспільним досвідом людини [12, с. 3-9], то концептуальний аналіз повинен спиратися не тільки на мовні дані, а й широко залучати історико-культурні надбання мовної спільноти.

• **Когнітивний підхід** [7;10; 11; 14; 16; 17; 21].

Актуальне завдання когнітивної лінгвістики полягає у розробленні поетапної методології концептуального аналізу, який, спираючись на власне мовні факти й лінгвістичні методи, надавав би інформацію, що розкриває вербалізовані концепти. Мета лінгвокогнітивного дослідження – вивчення значень усіх слів та виразів, що об'єктивують концепт у національній мові, а також систематизація того, що репрезентує цей концепт (семантичне, лексико-семантичне, лексико-граматичне та синтаксичне поле). Необхідну інформацію про концепти лінгвістам-когнітологам дає вивчення таких мовних засобів, як семантична структура слова, парадигматика, синтагматика та етимологія слова, дериваційна мережа слова, реалізація ключових слів-експлікаторів концепту, їхня частотність. Основними прийомами лінгвокогнітивного опису концептів через аналіз мовних даних є:

- визначення ключового слова, що представляє концепт у мові, базових мовних репрезентацій концепту (“імені” заданого концепту);
- побудова та аналіз семантики ключового слова, що вербалізує концепт у мові (аналіз словникових тлумачень у словниках різних типів);
- аналіз лексичної сполучуваності ключового слова, щоб виявити важливі риси відповідного концепту;
- вивчення багатозначності слова у процесі розвитку: аналіз черговості появи нових значень слова дає змогу встановити визначальні риси досліджуваного концепту;
- побудова лексико-фразеологічного поля ключового слова: аналіз синонімів та антонімів ключового слова, визначення його гіпероніма та співгіпонімів;
- побудова та вивчення дериваційного поля ключової лексеми;
- побудова лексико-граматичного поля ключового слова;
- застосування експериментальних методик (цей прийом запозичений від психолінгвістів, для яких експериментальні методи є ключовими);
- аналіз паремій та афоризмів, у які входить ключове слово або оцінка названого концепту, навіть якщо власне ім'я концепту відсутнє (цей прийом добре показує народне осмислення певного явища);
- аналіз усного, розмовного слововживання;
- опис концепту як набору ознак, необхідних і достатніх для включення його у певний логічно обґрунтований клас.

Очевидно, що чим більше методів і прийомів застосовує дослідник, тим більшу кількість ознак концепту він виявить, тим ближчою до істини буде побудована ним модель концепту. При цьому лінгвісти-когнітологи також визнають, що будь-яке уявлення про зміст концепту у свідомості носіїв мови, отримане під час аналізу всієї сукупності мовних засобів вираження концепту у текстах, де розкривається його зміст, не можна вважати повним, оскільки жоден концепт не відображається у мовленні повністю внаслідок того, що:

- концепт – результат індивідуального пізнання, узагальнення, категоризації, а індивідуальне завжди потребує комплексу засобів для свого повного вираження;
- концепт – це велика за обсягом змісту одиниця, повністю виразити яку неможливо;
- жоден дослідник у процесі проведення лінгвістичного аналізу не може виявити й зафіксувати, а потім проаналізувати повністю всі засоби мовної та мовленнєвої репрезентації концепту, обов'язково щось залишається неврахованим.

Підсумком лінгвокогнітивного дослідження повинна бути когнітивна репрезентація отриманих лінгвістичних результатів, що передбачає моделювання структури концепту за результатами опису його мовної об'єктивації. Запропонована методика здійснює когнітивне узагальнення результатів лінгвістичного опису мовних засобів, що вербалізують концепт: факти мовної свідомості, виявлені різними лінгвістичними і психологічними методами, узагальнюються та інтерпретуються як факти когнітивної свідомості. Результатами когнітивної інтерпретації є:

- опис структури концепту, тобто, когнітивних пластів, їхніх когнітивних секторів та когнітивних ознак, що їх утворюють;
- ядрово-периферійне впорядкування пластів концепту;
- опис інтерпретаційного поля як сукупності концептуальних (ментальних та оцінних) стереотипів, тверджень, що випливають із розуміння та інтерпретації концепту свідомістю народу [17, с. 58-72].

За самою логікою наукових пошуків об'єкт дослідження визначає методи його аналізу. Тому вважаємо цілком виправданим застосування комплексного концептуального аналізу для вивчення структури й змісту концепту “management”, що базується на поглибленому та цілеспрямованому аналізі мовної інтуїції мовців, яка, однак, не є суб'єктивною, адже більша частина семантичної інформації приблизно однаково представлена у свідомості різних носіїв мови. Для того, щоб описати семантику слова, тобто його відповідний образ, потрібно дослідити мовну свідомість комунікантів, а не зовнішній світ, у якому є реальні об'єкти, а не їхні образи [1, с. 349]. У такому підході важливим є спосіб отримання інформації, оскільки концептуальними вважаються знання, отримані з власного досвіду суспільства чи окремої людини. Якщо семантичний аналіз пов'язаний із тлумаченням слів, то концептуальний – із знаннями про навколишній світ. Тут важливо підкреслити, що уявлення про зовнішній світ, якими володіє мовна спільнота або окремі її представники, відповідають наявному рівню, що склався у представників певного етносу.

У проведенні концептуального аналізу ми спираємося на ословлені дані мислення, що визначаються мовними факторами. Тому концептуальний аналіз фактичного мовного матеріалу має два напрямки: 1) від мови до думки, коли через дослідження мовних даних реконструюються структури мислення та 2) від думки до мови, коли у концептуальному плані досліджується сама мова [11, с. 26]. Когнітивна лінгвістика з'ясовує способи ословлення думки й, у зворотному напрямі, осмислює мовний знак [6, с. 145]. При цьому розгляд семантики мовних одиниць

у когнітивному аспекті дає змогу наблизитися до розв'язання проблем, пов'язаних зі структурами представлення знання у мові та мисленні [5, с. 128]. Основними особливостями зазначеного двостороннього аналізу концептів є: 1) високий ступінь абстрагування понятійних одиниць, яку фігурують в аналізі, оперування узагальненими концептами; 2) аранжування компонентів, виділених під час аналізу, у складі певної концептуальної структури [7, с. 83; 6, с. 147-148]. Звідси випливає, що проведення наукового аналізу вербалізованого концепту "management" передбачає: а) інвентаризацію його складників шляхом узагальнення семантики слів, які його об'єктивують; б) поєднання інвентаризації виділених конститuentів з їхнім аранжуванням.

Відповідно до викладеного вище, аналіз фактичного матеріалу, відібраний для нашого дослідження, планується здійснювати у кілька етапів:

1) виявлення **понятійного компонента** концепту "management" шляхом вивчення семантичної структури лексеми *management*. Опис специфіки, характерної для її семантичної структури, спирається на фіксацію значення цього слова у сучасних англійських тлумачних словниках та застосуванні прийому *уніфікації дефініцій*, суть якого полягає у формулюванні загального значення слова на базі отриманих словникових даних відносно лексеми *management*;

2) характеристика **образного складника** – аналіз лексичної сполучуваності ключових слів досліджуваного концепту уможливує виявлення ознак, які об'єктивують наявні знання та асоціації у свідомості людини щодо суб'єктів та змісту управлінської діяльності. Емпіричним матеріалом на цьому етапі дослідження слугують текстові фрагменти, що містять споріднені лексеми: *management, manager, to manage, managerial, managed, managing*, відібрані методом суцільної вибірки зі спеціальних оригінальних текстів із менеджменту в американській лінгвокультурі. Мовленнєві смисли цих лексем виявляються за допомогою контекстуального аналізу, що розкриває специфіку образного складника концепту;

3) опис **ціннісного аспекту** досліджуваного концепту уможливується шляхом дослідження концептуальної метафоричності стратегій і тактик, що застосовуються в управлінській практиці;

4) специфіка **вербальної реалізації концепту "management"** установлюється шляхом широкого залучення до дискурсивного аналізу текстів, а не лише дефініцій із лексикографічних джерел. Дискурс як "конкретна комунікативна подія, що фіксується у письмових текстах і в усному мовленні, здійснювана у певному когнітивно й типологічно зумовленому комунікативному просторі" [22, с. 14-16], може досліджуватися з позицій мікроаналізу, що спрямований на моделювання комунікативної події, тобто аналіз конкретного тексту чи його фрагмента [23, с. 25-26].

5) репрезентація істотних ознак концепту "management", що зумовлюють специфіку типів комунікацій в американському управлінському дискурсі (наприклад, особливості мовного аспекту явища субординації у розмові підлеглого з керівником та ін.).

Підсумовуючи сказане, доходимо **висновків** про те, що:

1) дослідження трьохкомпонентної структури концепту "management", що включає образний, понятійний та ціннісний складники, веде до найбільш повного розкриття й опису його змісту;

2) комплексний аналіз концепту "management" передбачає проходження п'ять послідовних етапів, на кожному з яких повинні застосовуватися відповідні методи та прийоми дослідження (аналіз та уніфікація дефініцій, аналіз лексичної сполучуваності ключової лексеми, контекстуальний та дискурсивний аналіз, метод моделювання та дослідження концептуальної метафори);

3) найбільш достовірні відомості про понятійну та образну специфіку досліджуваного концепту можна отримати у лінгвокогнітивному підході до його аналізу, а його місце в національній концептосфері та роль у свідомості її носіїв розкривається у лінгвокультурологічному, що висвітлює найхарактерніші ознаки американської лінгвокультури;

4) оскільки ціннісний компонент є найсуттєвішим для лінгвокультурного концепту, найбільш перспективним видається нам поєднання обох зазначених вище напрямів дослідження. Саме такий підхід і покладено в основу нашого дослідження, що уможливує отримання достовірного уявлення про сутність, яка стоїть за концептом "management" в американській лінгвокультурі.

Беручи до уваги той факт, що доступом до аналізу концепту може бути як одиниця мови, так і мовлення, які інтегрують у собі індивідуальне й соціокультурне світосприйняття, перспективою подальшого дослідження нам видається проведення концептуального дослідження базових особливостей управлінського дискурсу, притаманного концепту "management".

Література:

1. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков : [пер. с англ.] / А. Вежбицкая. – М. : Школа "ЯРК", 1999. – 780 с.
2. Воркачев С.Г. Методологические основания лингвоконцептологии / С.Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика. Межвузовский сб. научн. тр. Вып.3. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2002. – С.79-95.
3. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы) / В. В. Воробьев. – М.: РУДН, 1997. – 331 с.
4. Гофман О. В. К вопросу о методе концептуального анализа / О.В. Гофман // Картина мира: модели, методы, концепты. – Томск: Изд-во ТГУ, 2001. – С.213-217.
5. Жаботинская С. А. Структуры представления знаний в концепте числового имени / С. А. Жаботинская // Язык и структуры представления знаний: Сборник научно-аналитических обзоров. – М.: РАН ИНИОН, 1992. – С. 124-149.
6. Жаботинская С. А. Теории номинации: когнитивный ракурс / С. А. Жаботинская // Вестник МГУ. – 2003. – Вып. 478. Лексика в разных типах дискурса. – С. 145-164.
7. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ языка: фреймворк-сети / С.А. Жаботинская // Мова : Науково-теоретичний часопис з мовознавства. Проблеми прикладної лінгвістики. – Одеса : Астропринт. – 2004. – Вип. 9. – С. 81-92.

8. Усман В.Г. Концепт в культурологическом аспекте / В.Г. Зусман // Межкультурная коммуникация: Учебное пособие. – Н. Новгород: Деком, 2001. – С. 38-53.
9. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. Волгоград: Перемена, 2002. – 477с.
10. Кубрякова Е. С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова память / Е. С. Кубрякова // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 85-89.
11. Кубрякова Е. С. Проблемы представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем / Е. С. Кубрякова // Язык и структуры представления знаний: Сборник научно-аналитических обзоров. – М.: РАН ИНИОН, 1992. – С. 4-38.
12. Лихачёв Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М.: Наука, 1993. – Т. 52. – № 1. – С. 3-9.
13. Маслова В. А. Лингвокультурология. Учебное пособие / В. А. Маслова. – М.: Академия, 2004. – 208с.
14. Пименова М.В. Проблемы когнитивной лингвистики и концептуальных исследований на современном этапе // Ментальность и язык / М.В. Пименова. – Кемерово, 2006. – С.16-61.
15. Полюжин М. М. Сучасні методи концептуального аналізу / М. М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології. Збірник наук. праць. – Ужгород: В-во ЗакДУ, 2010. – С. 3-10.
16. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова., И. А. Стернин. – Воронеж: Истоки, 2001. – 191 с.
17. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивная лингвистика / А. В. Рудакова. – Воронеж: Истоки, 2004. – 80 с.
18. Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Г. Г. Слышкин // Вестник ВГУ. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2004. – № 1. – С. 29-34.
19. Смирнова О. М. К вопросу о методологии описания концептов / О. М. Смирнова // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 2009. – № 3. – С. 247-253.
20. Степанов Ю. С. Концепт / Ю. С. Степанов // Словарь русской культуры: опыт исследования. – М.: Школа “Языки русской культуры”. – 1997. – С. 43-83.
21. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 58-65.
22. Чернявская В.Е. Дискурс как объект лингвистических исследований // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. Гос. Ун-та экономики и финансов, 2001. – С. 11-21.
23. Шевченко І. С. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: Монографія / Л. Р. Безугла, Є. В. Бондаренко, П. М. Донець, А. П. Мартинюк, О. І. Морозова, В. Г. Пасинок, Л. С. Піхтовнікова, Л. В. Солошук, І. Є. Фролова, С. О. Швачко, І. С. Шевченко. – Харків: Константа, 2005. – 356с.